Aanduiding van ankerplaats 'Abdij van Westmalle'
Code : APA001

1. Benaming van de ankerplaats + ligging + oppervlakte
Abdij van Westmalle te Malle, Brecht en Schilde in de provincie Antwerpen
Oppervlakte : 554 ha

2. Een aflijning van de ankerplaats op schaal 1/25.000 die de grenzen ervan aangeeft
Zie kaart 1 in bijlage.

3. nummer ankerplaats uit landschapsatlas
Anker ID: A10015

4. Situering
De ankerplaats 'Abdij van Westmalle' betreft de Trappistenabdij met omgevend domein, gelegen ten westen van de dorpskom van Westmalle en in het noordoosten rakend aan de ankerplaats 'Brechtse Heide' uit de Landschapsatlas. De begrenzing van het landschap wordt bepaald door de St.-Jobbaan in het noorden, de Wijngaardstraat en de Antwerpse Steenweg in het oosten en zuidoosten, de bewoning van St.-Antonius Zoersel in het zuiden en zuidwesten en tot slot de Abdijlaan in het westen.
In de Landschapsatlas maakt de ankerplaats deel uit van een cluster met de ankerplaats 'De Brechtse Heide' (A10085), tevens een beschermd landschap. De ankerplaats is in 1990 beschermd geweest als landschap, maar het beschermingsbesluit van 'de Omgeving van de Trappistenabdij van Westmalle' is verbroken door de Raad van State wegens de tegenstrijdigheid met de bestemming van woonzone in het gewestplan (zie punt 10 knelpunten). Door die tegenstrijdigheid kan ook geen nieuwe beschermingsprocedure opgestart worden (artikel 12 van het decreet uit 1996 betreffende de landschapszorg).
In de ankerplaats komt geen Ven-gebied, Natura 2000-gebied of erkend natuurreservaat voor.

5. Omschrijving
Vandaag wordt het landschap rondom de abdij gevormd door een historisch complex van landbouwgronden en bossen, doorkruist met dreven en afwateringsgrachten (foto's 1, 4, 6, 7).
Bij Ferraris (1777) herkennen we het gebied als heide met vennen. De stichting van het 'Klooster Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart' in 1794 door Franse cisterciënzers betekent echter een keerpunt in de geschiedenis van dit landschap. De priorij werd in begin van de 19e eeuw verheven tot abdij. Om inkomsten en daarmee ook het voortbestaan van de gemeenschap te verzekeren, kregen de monniken bosbouw en landbouw als hoofdtaak. In het midden van de 19e eeuw (Vandermaelen, 1854) is de heide dan ook bijna volledig ontgonnen en omgezet naar naaldbos enerzijds en akkers of weiland - in de nabije omgeving van de abdij - anderzijds. Bij Vandermaelen herkennen we dan ook de orthogonale structuur met de talrijke dreven, die ook vandaag nog deze ankerplaats kenmerkt, en ze op ruimtelijke-structureel vlak onderscheidt van het aanpalende landschap van de 'Brechtse Heide' waarop ze aansluit. Dit laatste is de hoofdreden om het gebied als een aparte ankerplaats aan te duiden, hoewel er een diffuse overgang is met de ankerplaats uit de landschapsatlas van de 'Brechtse Heide'. Dit verklaart tevens dat een klein deel van het beschermd landschap 'de Brechtse Heide', het kerngebied van laatstgenoemde ankerplaats, deel uitmaakt van de ankerplaats van de 'Abdij van Westmalle'. Uitgaande van de ontstaansgeschiedenis van het gebied hoort dit beperkt deel echter tot de omgeving van de Trappistenabdij.
In het landschap komen nog oude heiderelicten voor. Het meest opvallend is het Zandven, gelegen in de noordwestelijke punt van de ankerplaats, dat vroeger het grenspunt voor Malle, Brecht en Schilde vormde.
Het 'Klooster van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart' is het oudste van alle nu bestaande Trappistenkloosters, en is vandaag de hoofdabdij van de Trappisten in België (foto's 1 en 2). Ze vormt samen met de omgeving nog steeds het geheel dat sinds het einde van de 18e eeuw in

onverbrekelijke samenhang werd ingericht en uitgebouwd. De laatste decennia zijn er in het gebied wel een aantal gebouwencomplexen opgericht, waarvan de inpassing in het landschap niet steeds gebeurde zoals gewenst (foto 6). De voornaamste zijn het vormingscentrum Drieboomkensberg, Huize Walden, het Klooster Sint-Paulus, het klooster van de zusters Annuntiaten (1969) en de Sint-Pauluskerk (1966-67) in de Sint Pauluslaan. De twee laatstgenoemde kunnen tot het bouwkundig erfgoed gerekend worden en zijn opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed. In de Nooitrustdreef bevinden zich het rusthuis Nooitrust en de verpleeginstelling De Dennen. Laatstgenoemde staat in het domein Lizzie Marsily, een van de typische landhuizen die hier begin de 20e eeuw werden gebouwd (foto 10).
In de zuidwestelijke rand zijn een aantal weekendverblijven verschenen die een storend element vormen (foto 11).
Het centraal in het landschap gelegen gebouwenpatrimonium van de abdij met brouwerij, kerk, gastenhuis en boerderij heeft op zich ook een belangrijke historische waarde. De abdij betreft een neoromaans gebouw met een rechthoekig grondplan en aan de noordelijke zijde geflankeerd door de recent gemoderniseerde brouwerij en de boerderij uit 1930. De abdijkerk - in 1964 binnenin volledig gemoderniseerd - en het gastenhuis gaan respectievelijk terug tot 1885 en 1887. Aan de zuidzijde werd in 1907een barokke ingangspoort geplaatst, afkomstig van een Antwerpse patriciërswoning. Achter het poortgebouw bevindt zich een beboomde tuin.
De natuurwetenschappelijke waarde van het gebied wordt voornamelijk bepaald door de aanwezige heiderestanten en de oude bosrelicten (deels een Zuur eikenbos, deels een Zuur beukenbos) die een waardevolle flora herbergen. Deze laatste hebben ook een belangrijke faunistische waarde, temeer daar ze aansluiten op de boscomplexen van de ankerplaats 'Brechtse Heide' en zo één groot boshabitat vormen. Het domein van de abdij en de directe omgeving vormen een historisch waardevol en gaaf landschap waarvan rust en stilte uitgaat, en door de aanwezigheid van een mozaïek van vegetatietypes volgens een regelmatig patroon, doorkruist met lijnvormige (landschaps)elementen, heeft dit landschap een hoge belevingswaarde. Het is dus de landschapsopbouw die mede de historische waarde bepaalt. Van uit dat oogpunt is de bebossing als structuur belangrijk, niet het feit dat het met dennen gebeurd is. Het vormt dan ook geen probleem ten opzichte van de historische waarde om een geleidelijke overgang naar loofbos na te streven ter versterking van de natuurwetenschappelijke waarde.

6. De landschapskenmerken die typisch zijn voor de ankerplaats, met inbegrip van de ruimtelijke kenmerken die eigen zijn aan de waarden

Per deel van de ankerplaats, zoals aangeduid op kaart 2 in bijlage.

1° bossite met verzorgingsinstellingen en bebouwing
- a) de beboste zone waarin een aantal gebouwencomplexen van instellingen, soms ruwweg, soms met tuin- of omgevingsaanleg zijn ingeplant. In de Sint Pauluslaan staan onder meer het vormingscentrum Drieboomkensberg, Huize Walden, het klooster Sint-Paulus (foto 6), het klooster van de zusters Annuntiaten, nu ook deels Psychiatrisch Centrum De Wijngaard. In de Nooitrustdreef is de verpleeginrichting De Dennen ingeplant;
- b) naaldhoutbestanden met soms rijke natuurlijke opslag (foto 7);
- c) landhuizen in een parkaanleg, waaronder Lizzie Marsily (foto 10) dat deel uitmaakt van De Dennen;
- d) zone met plaatselijk verspreide bewoning zonder erfgoedwaarde en weekendverblijven;
- e) bouwkundig erfgoed uit Inventaris Bouwkundig erfgoed :
  - 1) de moderne Sint-Pauluskerk, Sint Pauluslaan;
  - 2) het klooster van de zusters Annuntiaten, Sint Pauluslaan 6;
- f) zandwegen en –paden (foto 7);
- g) onderdelen van de orthogonale of structuurbepalende dreven (foto's 6, 7 en 9);
- h) open en half open gebieden met graslandvegetatie en heiderelicten;

2° abdij in open agrarisch gebied met orthogonaal drevenpatroon
- a) bouwkundig erfgoed uit Inventaris Bouwkundig erfgoed :
  centraal gelegen abdijsite met aanpalende brouwerij: monumentale abdijgebouwen, tuin, omwalling, ommuring, toegangspoorten en –dreven, boerderij (foto 2 en 3), Antwerpsesteenweg 496;
- b) overig bouwkundig erfgoed :
  - 1) kapel abdij (foto 8);

2) rusthuis Nooitrust met kapel

c) open agrarisch gebied dat voornoemd centraal punt omgeeft (foto 3);
d) het orthogonaal dreven- en bomenrijenpatroon met bijhorend grachtenstelsel (zie foto 3);
e) boerderij zonder erfgoedwaarde;

3° landbouwgebied
a) open landbouwgebied met boerderij;
b) uitlopers van drevenstelsel;
c) kapel;

4° naaldbosgebied met landduinen, vennen en bospadennet
a) naald- of gemengd boscomplex met soms rijke natuurlijke opslag (foto 5 en 7);
b) zandwegencomplex;
c) historische drevencomplexen;
d) open plekken met grasland en heiderelicten;
e) ven (Zandven) met historische verbindingsgracht;
f) landduinen (foto 5);
g) sterk geprofileerd microreliëf (foto 5);
h) overig bouwkundige erfgoed :
kapel (Drieboomkensberg);
i) prehistorische sites ter hoogte van Drieboomkesberg;

5° gemengd loof- naaldbosgebied
a) natuurwetenschappelijk waardevol gemengd- en loofboscomplex (foto 3)

Samen vormen de verschillende de verschillende deelgebieden het kenmerkende compartimentenlandschap van de omgeving van de Trappistenabdij (foto 4).

7. De waarden die tot de aanduiding aanleiding gegeven hebben

Natuurwetenschappelijke waarde

Zij wordt voornamelijk bepaald door de aanwezige heiderestanten en de oude bosrelicten die een waardevolle flora herbergen. Deze laatste hebben ook een belangrijke faunistische waarde, temeer daar ze aansluiten op de boscomplexen van de ankerplaats 'Brechtse Heide' uit de landschapsatlas, en zo één groot boshabitat vormen.

Historische waarde

Het 'Klooster van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart', gesticht in 1794 en vandaag de hoofdabdij van de Trappisten in België, vormt samen met de omgeving een geheel dat sinds het einde van de 18e euw in onverbrekelijke samenhang werd ingericht en uitgebouwd. De ontginningsstructuur van het domein en zijn omgeving is nog gaaf en goed herkenbaar in vergelijking tot de historische kaarten uit de 19e eeuw (Vandermaelen, 1854) of begin 20e eeuw (MGI, 1909). Het gebouwenpatrimonium van de abdij met brouwerij, kerk, gastenhuis en boerderij heeft op zich ook een belangrijke historische waarde. Het Zandven, gelegen in de noordwestelijke punt van de ankerplaats, was vroeger het grenspunt voor Malle, Brecht en Schilde.

Esthetische waarde

Het domein van de abdij en de directe omgeving vormen een gaaf landschap, waarvan rust en stilte uitgaat. Door de aanwezigheid van een mozaïek van loof- en naaldbossen, heide, graslanden en akkers in een regelmatig patroon doorkruist met wegen, paden, dreven, grachten en bomenrijen, heeft dit landschap een hoge belevingswaarde.

Sociaal-culturele waarde

De Trappistenabdij of het 'Klooster van Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart' is de hoofdabdij van de Trappisten in België en het oudste van alle nu bestaande trappistenkloosters. Sinds haar oprichting op het einde van de 18e eeuw, hebben de abdij en haar bewoners een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling en evolutie van Westmalle en omgeving.

Ruimtelijk-structurerende waarde
Deze ankerplaats betreft een uitgestrekt landschap met een orthogonaal patroon -zo goed als intact bewaard sinds de helft van de 19e eeuw- als resultaat van de versnijding van de blokvormige percelen door een complex en imposant drevenstelsel. Door de variatie van grootschalige gesloten en open structuren wordt een karakteristiek compartimentenlandschap gevormd.

8. Aanpassingen tov de oorspronkelijke fiche van de ankerplaats omwille van nieuwe inzichten

Geen, enkel tekstverfijningen

9. Toekomstige ruimtelijke vertaling en visie op de ankerplaats

Deze tekst samen met de toegevoegde kaart 'voorstel ruimtelijke vertaling' lezen.

Het bewaren van het specifiek karakter van het compartimentenlandschap met zijn drevenstructuur, en het beheren van het landschap als één structureel geheel.

1° Bossite met verzorgingsinstellingen en bebouwing

a) Het behoud en het beheer van de boscomplexen met een geleidelijke omzetting van naald- naar loofbos ter versterking van de natuurwetenschappelijke waarde (foto's 3 en 5). Dit is niet in tegenstrijd met de historische waarde van het gebied. Voor die waarde is enkel het behoud van de beboste zones van belang, als een bepalend element van het karakteristieke compartimentenlandschap van de omgeving van de Trappistenabdij. Het historische belang gaat dus niet over het feit dat hiervoor naaldbestanden zijn gebruikt. De geleidelijke overgang naar een inheems of gemengd bos creëert een boshabitat die geschikter is voor de inheemse fauna en flora;
b) Het behoud en beheer van de heiderelicten;
c) Het behoud van de zandwegen, met inbegrip van de bermen (foto 6 en 7);
d) Het behoud van het oude wegenpatroon;
e) Het behoud van de kwaliteit van de landhuizen met bijhorende tuinen (foto 10);
f) het behoud en beheer van het bouwkundig erfgoed :
   1) De moderne Sint-Pauluskerk, Sint Pauluslaan;
   2) het klooster van de zusters Annuntiaten, Sint Pauluslaan 6;
g) De integratie van de aanwezige gebouwencomplexen met hun onmiddellijke omgeving in het bosgebied (foto 6), evenals de landschappelijke integratie van legale weekendverblijven en van legale bewoning in de bosomgeving (foto 11);
h) Het inpassen van de weekendverblijfzone in het landschap, samen met de uitdoving van de weekendverblijven buiten de daartoe voorziene zone en het verwijderen van de landschappelijke gevolgen van illegale weekendverblijven (foto 11);

2° Abdij in open agrarisch gebied met orthogonaal drevenpatroon

a) Het behoud en beheer van het bouwkundig erfgoed :
   1) het historische complex van de abdijsite met abdijgebouwen (foto's 1 en 2), ommuurde abdijtuin, abdijkerk, gastenhuis, toegangspoorten- en dreven, brouwerij en boerderij,
   2) het rusthuis Nooitrust met bijhorende tuin;
   3) Het behoud van de abdijkapel met beplantingen (foto 8);
b) Een goede integratie van de bebouwing in het open landbouwgebied (foto 6);
c) Het behoud van het open landbouwgebied;
d) Het behoud van het blokvormig percelenpatroon en het behoud, herstel en beheer van het orthogonaal dreven- en bomenrijenpatroon met bijhorend grachtenstelsel (foto 4, 6 en 9);
e) Het behoud van de zandwegen en -paden, met inbegrip van de bermen;
f) Het behoud van het oude wegenpatroon;

3° Landbouwgebied

a) Het behoud van het open landbouwgebied;
b) Een goede integratie de bebouwing met bijhorende erven of tuinen in hun omgeving;
c) Het behoud, herstel en beheer van de aanwezige bomenrijen en dreven;

4° Naaldbosgebied met landduinen, vennen en zandwegen en -padennet

a) Het behoud van het bosgebied, met een geleidelijke omzetting van naaldbos naar gemengd of loofbos (zie ook punt 1) (foto's 3 en 5);
b) Het behoud, herstel en beheer van de historische drevencomplexen;
c) Het behoud en het beheer van de open plekken met grasland en heiderelicten in de bossen;
d) Het behoud en het beheer van het ven (het Zandven);
e) Het behoud van de landduinen (foto 5);
f) Het behoud van het sterk geprofileerd microreliëf (foto 5);
g) Het behoud van de zandwegen en -paden in het bos, met inbegrip van de bermen (foto 6 en 7);
h) Het behoud van het oude wegenpatroon;
i) De landschappelijke integratie van legale weekendverblijven en van legale bewoning in de bosomgeving en het verwijderen van de landschappelijke gevolgen van illegale weekendverblijven (foto 11);
j) Het behoud en beheer de kapel Drieboomkesberg;
k) Bij werkzaamheden in het duinengebied ter hoogte van het Molenbos en de daarbij horende vennen, een potentieel prehistorische site, moet er steeds een archeologische prospectie naar prehistorische sites gebeuren;

5° Gemengd loof- naaldbosgebied

a) Het integrale behoud en beheer van het gemengd- en loofboscomplex; hiervoor is een bestemmingswijziging noodzakelijk (van woongebied naar een groenbestemming) (foto 3);

10. Kansen, knelpunten en aandachtspunten

Een te vermelden aandachtspunt is het verspreid voorkomen van weekendverblijven in de zuidwestelijke rand van de ankerplaats (foto 11). Verdere uitdijing van deze verblijfsrecreatie moet worden voorkomen. De aanduiding als ankerplaats biedt in de toekomst de mogelijkheid een doordachte inpassing in het landschap te verzorgen.
Voor de recenter bijgekomen complexen in het domein is een inpassing in het landschap gewenst (foto 6). De aanduiding als ankerplaats biedt mogelijkheden en kansen voor een gepaste bijsturing en inrichting of de begeleiding ervan.
Een essentieel knelpunt voor de ankerplaats is de bestemming als woongebied van delen bos en weiland in de kern van het gebied en in het zicht van de abdij. Een inrichting van een woongebied in die zone betekent een rechtstreeks gevaar voor het behoud van de structurele eenheid van het landschap (foto 3).

11. Gewenste planologische afstemming

De bestemming als woongebied van delen bos en weiland ter hoogte van de Nooitrustdreef en Jagersdreef (grootteorde 22 ha, zie ook de aanduiding op kaart 2) betekent een gevaar voor het behoud van de structurele eenheid van het landschap. Een herbestemming van het woongebied naar een groenbestemming is essentieel voor de duurzame vrijwaring van de ankerplaats.

12. begrippenlijst en referenties

Verklarende woordenlijst:

Voor de verklaring van begrippen is er een algemene begrippenlijst.
De dossierspecifieke begrippen worden hieronder verklaard:

Boscomplex
een samenhangend geheel van verschillende bostypen

Referenties van geraadpleegde literatuur en bronnen:

Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen, Provincie Antwerpen, arrondissement Antwerpen, deel 10n2. Monumenten en Landschappen (1985)

Verantwoordingsnota voor beschermingsvoorstel 'Omgeving van de Trappistenabdij van Westmalle' Monumenten en Landschappen (1992), niet gepubliceerd.

Marc De Borgher